

Ideológie ako súčasť politického života na Slovensku

Richard Geffert

Resumé

In this research paper the author deals with phenomenon of ideologies as a part in political life of Slovakia. He shows this phenomenon through the parliamentary elections results and also through the results of the religious researches realized by Statistical office of the Slovak republic.

Vychádzajúc z tvrdenia, že hodnotové orientácie sú niečím hlbším a stabilnejším ako politické postoje, ktoré sú v porovnaní s nimi premenlivejšie, lebo sú len reakciou na rôzne východiskové zmeny, je možné súhlasiť s názorom, že aj napriek tejto skutočnosti na všeobecnej úrovni skúsenosť z politického správania a konania sedimentuje predovšetkým vo videní a hodnotení sveta. Hodnotové, a teda ideologické paradigmy (na rozdiel od politických orientácií) sú viac menej stabilné, a z toho dôvodu môžu byť jedným zo stabilizujúcich faktorov aj v slovenskej spoločnosti, na počiatku 21. storočia. Napriek faktu, že hodnotové paradigmy sa pod vplyvom časovo-priestorových zmien celkom prirodzene vyčerpávajú (nič nie je absolútne) a postupne v istom zmysle „strácajú“, či lepšie povedané len menia svoj vplyv, je možné v konečnom dôsledku konštatovať, že nikdy úplne nevymiznú.

Obdobie dvadsiateho a počiatku dvadsiateho prvého storočia je charakteristické tým, že typickými predstaviteľmi prezentácie politických ideológií (ktoré je možné relevantne sledovať), aj v priestore Slovenska sú rozličné politické subjekty. Aj nateraz sú na rôznej úrovni politickej reprezentácie politické subjekty v prevahe dokázateľne najúčinnnejšie ideologické prezentácie straníckych projektov. Prečo je tomu tak? Je to predovšetkým z toho dôvodu, že sa na základe prezentovania preferovania určitých hodnotových orientácií usilujú osloviť čo najväčší počet občanov, ktorí sú pôvodcami politickej moci (ktorú sa strany usilujú získať a tiež čo najdlhšie obdobie udržať, s čím súvisí premenlivosť politických orientácií vo vzťahu k ideológiám). Tak zostáva aj naďalej relevantným tvrdenie, že o čistom antiideologizme v politike nie je korektné hovoriť. Ten, kto tu teda

predpokladá „iba“ nezávislých intelektuálov, nezávislých na všetkom možnom, okrem závislosti na vlastnom rozume a cite nemôže poprieť a vyvrátiť jednoznačnosť tvrdenia, že aj každý z týchto „nezávislých“ intelektuálov v konečnom dôsledku vychádza z preferovania určitého hodnotového systému.

Keďže práve politické subjekty (aj napriek svojej relatívnej premenlivosti vo vzťahu k chápaniu a interpretácii hodnôt v zmysle dosiahnutia moci, o ktorú v politike ide predovšetkým) je možné považovať za základných nositeľov a predstaviteľov jednotlivých ideologických koncepcií, v moderných demokratických systémoch nám môžu poskytnúť sčasti relevantné dôkazy o preferovaní tej ktorej politickej ideológie v rámci určitého územia (či regiónu) predovšetkým legitímne výsledky legálneho inštitútu volieb. A teda na základe sledovania metamorfóz ideológií a ich funkcií v politickom živote Slovenska je dôležité zamerať svoju pozornosť na výsledky volieb (vzhľadom na vysoké percento účasti oprávnených voličov /naznačené v tabuľke č. 1./ je možné sledovať vývin preferovania hodnotových j preferencií v štáte). V globálnom pohľade na sledovaný problém je dôležité v prvom rade zmapovať situáciu predovšetkým na celoštátnej úrovni. Jedným z dôležitých prvkov, ktorý tu zaiste zohráva významnú úlohu, ale zároveň je tiež výsledkom preferovania hodnôt v historickom kontexte, je prezentovanie a vnímanie charakteru volebného systému, na základe ktorého sa voľby realizujú. V tejto časti práce teda zameriame svoju pozornosť na metamorfózy hodnôt jednotlivých ideologických koncepcií v Slovenskej republike, a to na základe sledovania výsledkov volieb do slovenského parlamentu – Národnej rady Slovenskej republiky (skôr Slovenskej národnej rady). Budeme sledovať rozdelenie politického diapazónu Slovenska v zmysle podpory jednotlivých ideologických koncepcií

Parlamentné voľby na Slovensku sa uskutočňujú na základe volebného systému¹ pomerného zastúpenia, z čoho tiež vyplýva fakt existencie väčšieho počtu politických subjektov (v porovnaní s väčšinovým systémom), ktoré v konečnom dôsledku na základe výsledkov volieb proporcionálne k svojmu zisku hlasov participujú na správe vecí verejných. Z toho logicky vyplýva, že situácia na Slovensku vždy núti politické subjekty

¹ Voľby do NR SR upravuje celá rada právnych noriem. Základ tvorí zákon Slovenskej národnej rady č.80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady z 16.3.1990, ktorý bol následne niekoľkokrát novelizovaný. Konkrétne: zákonom č.8/1992 Zb. zo 16.1.1992, zákonom č.104/1992 z 12.3.1992, zákonom č.518/1992 Zb. z 27.11.1992, zákonom č.157/1994 Z.z. z 28.6.1994, zákonom č.81/1995 Z.z. z 27.4.1995, zákonom č.187/1988 Z.z. z 18.6.1988, upravený bol ďalej nálezom Ústavného súdu č.66/1999 Z.z. z 3.4.1999 ďalej novelizovaný 4.9.1999 zákonom č.223/1999 Z.z.. V súčasnosti je účinný Zákon č. 333/2004 Z. z. z 13. mája. 2004 v znení zákona č. 464/2005 z. z.

efektívne hľadať isté kompromisy a nijaká strana dnes už dominantne nemôže presadzovať iba svoj politický program kopírujúci iba jej vlastnú hodnotovú orientáciu.

V tabuľke č. 1. prinášame podrobné výsledky volieb v rozmedzí rokov 1990-2006², v ktorých figurujú relevantné politické subjekty, ako nositelia a reprezentanti istých základných hodnôt sedimentujúcich v jednotlivých ideologických koncepciách.. Na základe historických faktov je na tomto mieste možné konštatovať, že v slovenskej spoločnosti sú historicky zakódované tri základné súbory faktorov, ktoré vždy celkovo, a teda v konečnom dôsledku zásadne ovplyvňujú slovenské politické myslenie a konanie: národný, ekonomicko-sociálny a náboženský. Je teda možné povedať, že každý politický subjekt na Slovensku je úspešný do takej miery, do akej rešpektuje tieto tri rozmery, a do akej miery vie citlivo nájsť v primeranom čase rovnováhu medzi týmito spomínanými piliermi. Zároveň je možné súhlasiť s názorom, ktorý možnosť zabezpečenia naplnenia a záruky zotrvania v realizácii týchto pilierov dáva od roku 1994 do priamej súvislosti s európskymi ekonomickými a bezpečnostnými štruktúrami (EÚ, NATO).

² Parlamentné voľby sa na území Slovenska v 20. storočí konali v rokoch 1901, 1905, 1906, 1910, 1920, 1925, 1929, 1935, 1938, 1946, 1948, 1954, 1960, 1964, 1971, 1976, 1981, 1986, 1990, 1992, 1994, 1998, 2002 a 2006. Územie Slovenska bolo od počiatku 20. storočia súčasťou monarchie – Rakúsko-Uhorska, Československej republiky (1918-1938), Česko-slovenskej republiky (1938-1939), Slovenskej republiky (Slovenský štát 1939-1945), Československej republiky (1945-1961, od roku 1948 obdobie nedemokratického socializmu), Československej socialistickej republiky (1961-1989), Českej a Slovenskej federatívnej republiky (1990-1992) a od 1.1.1993 je to Slovenská republika.

Tab. č. 1.

Výsledky volieb do slovenského parlamentu v rokoch 1990-2006

Rok	1990	1992	1994	1998	2002	2006
subjekt	VPN	HZDS	HZDS-RS	HZDS	HZDS	?
počet hlasov	991 258	1 148 625	1 005 488	907 103	560 691	
percento hlasov	29,34%	37,26%	43,96%	27%	19,50%	
počet mandátov	(48)	(74)	(61)	(43)	(36)	
subjekt	KDH	SDE	SV	SDK	SDKÚ	?
počet hlasov	648 782	453 203	299 936	884 497	433 953	
percento hlasov	19,20%	14,70%	10,41%	26,33%	15,09%	
počet mandátov	(31)	(29)	(18)	(42)	(28)	
subjekt	SNS	KDH	MK	SDE	SMER	?
počet hlasov	470 984	273 945	292 936	492 507	387 100	
percento hlasov	13,94%	8,89%	10,18%	14,66%	13,46%	
počet mandátov	(22)	(18)	(17)	(23)	(25)	
Subjekt	KŠČ	SNS	KDH	SMK	SMK	?
počet hlasov	450 885	244 527	289 987	306 623	321 069	
percento hlasov	13,35%	7,93%	10,08%	9,12%	11,16%	
počet mandátov	(22)	(15)	(17)	(15)	(20)	
Subjekt	ESWМК	MKM	DÚ	SNS	KDH	?
počet hlasov	292 636	228 885	246 444	304 839	237 202	
percento hlasov	8,66%	7,42%	8,57%	9,07%	8,25%	
počet mandátov	(14)	(14)	(15)	(14)	(15)	
Subjekt	DS		ZRS	SOP	ANO	?
počet hlasov	148 567	--	211 321	269 343	230 309	
percento hlasov	4,40%	--	7,34%	8,01%	8,01%	
počet mandátov	(7)		(13)	(13)	(15)	
Subjekt	SZ		SNS		KSS	?
počet hlasov	117 871	--	155 359	--	181 872	
percento hlasov	3,49%	--	5,40%	--	6,32%	
počet mandátov	(6)		(9)		(11)	
voliči	3 622 650	3 770 073	3 876 555	4 023 191	4 157 802	?
účasť v %	95,39%	84,20%	75,65%	84,24%	70,06%	

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné spracovanie.

Poznámka:

extrémna ľavica... ľavica.....subjekty politického streda.....pravica...extrémna pravica

komunizmus, socializmus, soc. dem., environmentalizmus, liberalizmus, konzervativizmus, nacionalizmus

[KŠČ](#)- Komunistická strana Československa [ANO](#)- Aliancia nového občana.[KSS](#)- Komunistická strana Slovenska [Spolužitie](#)- Maďarská koalícia[SDE](#)- Strana demokratickej ľavice [DÚ](#)- Demokratická únia[ZRS](#)- Združenie robotníkov Slovenska [SDK](#)- Slovenská demokratická koalícia[SV](#)- Spoločná voľba [SDKÚ](#)- Slovenská demokratická a kresťanská únia[SMER](#) – SMER [SMK](#)- Strana maďarskej koalície[SOP](#)- Strana občianskeho porozumenia [MK](#)- Maďarská koalícia[SZ](#)- Strana zelených [DS](#)- Demokratická strana[VPN](#)- Verejnost' proti násiliu [KDH](#)- Kresťansko demokratické hnutie[HZDS](#)- Hnutie za demokratické Slovensko [SNS](#)- Slovenská národná strana[MK](#)- od 22.5.1998 – [SMK](#)- Strana maďarskej koalície[SMER](#)- od 1.1.2005 – [SMER-SD](#) –SMER- Sociálna demokracia[HZDS](#)- od 4.6.2005 – [ĽS-HZDS](#) – Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko[SDKÚ](#)- od 4.12.2005 – [SDKÚ-DS](#) – Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana

Ako sme už boli bývali naznačili (nakoniec čoho dôkazom je aj obsah tabuľky č. 1), politický diapazón Slovenska je dnes charakteristický relatívne veľkým počtom politických subjektov³, ktoré sú prirodzenými predstaviteľmi rozličných ideologických koncepcií. V tomto „duchu“ jednotlivé politické subjekty ako základní stúpeni rozličných predstáv a spôsobov toho:

a) ako vnímať a analyzovať už jestvujúci poriadok a usporiadanie vzťahov v spoločnosti,
b) ako má vyzerat' prípadný nový poriadok a usporiadanie vzťahov, a na koniec aj
c) ako by sa mala realizovať daná zmena prinášajúca nové (lepšie) usporiadanie spoločnosti, znova dostali priestor pre svoje oficiálnu slobodnú existenciu po novembri 1989. Fakt neexistencie výberu rozličných politických strán a subjektov reprezentujúcich rôznosť v zmysle širokej škály (rôzne usporiadaných) hodnôt, ich interpretácie a realizácie do roku 1989 neznamena, že tu tieto hodnoty neexistovali. To, čo na Slovensku ale aj ostatných štátoch strednej a východnej Európy (avšak „len“ v období do roku 1989) neexistovalo, bola demokraticky chápaná sloboda a pluralita možností prezentácie a realizácie širokej škály vždy rovnocenných názorov. Pomyselnú „brzdu“ reálne predstavovala dominantná, oficiálna (právnymi predpismi zakotvená) ideológia, ktorú reprezentovala dominantná politická strana. A práve v tomto momente do značnej miery spočíva akési stotožnenie vnímania podstaty ideológie ako takej v rámci priestoru Slovenska v zmysle jej len negatívneho (kritického) vnímania. (Zdrojom kritického vnímania fenoménu ideológie je dnes často krát aj odvolávanie sa na čl. 1 prvej hlavy, prvého oddielu Ústavy SR, v ktorej formulácia : „ Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na žiadnu ideológiu ani náboženstvo“ je často krát mylne interpretovaná. Táto formulácia nie je útokom na podstatu ideológie a jej cieľom nie je spochybnenie jej existencie, ale je predovšetkým zdôraznením faktu, že je dôležité, aby iba len jeden z konkrétnych súborov politických ideí a hodnotových koncepcií (v zmysle predchádzajúcich rokov) sa nestal dominujúcim (ako tomu bolo aj na základe Ústavy ČSSR, čl. č. 4) a nediskreditoval ostatné, ale aby medzi nimi slobodne a demokraticky mohlo dochádzať k širokému univerzálnemu konsenzu (Gbúrová, 1999, s. 101).

November roku 1989 predstavuje dôležitý, avšak len jeden z ďalších historických medzníkov vo vývoji postavenia Slovákov v rámci priestoru strednej Európy, v ktorom sa nachádzajú v rôznych podobách už tisíc rokov. Prerodom autoritárskeho, posttotalitného

³ V súčasnosti (2006) je na ministerstve vnútra registrovaných 41 aktívnych politických subjektov.

politického systému bol otvorený priestor pre voľnú prezentáciu ponúkaných staronových možností. Viaceré politické subjekty, ktoré sa po novembri 1989 (znovu)objavili na politickej scéne, boli a doposiaľ sú len pokračovateľkami v prezentácii (prirodzeným vývojom zmenených) hodnotových konceptov od hodnôt jednoznačne dominantného kresťanstva, rôznych modifikácií liberalizmu, konzervativizmu, socializmu či sociálnej demokracie, až k hodnotám enviromentalizmu, nacionalizmu či tiež aj komunizmu.

Ak zameriame svoju pozornosť bezprostredne na obdobie po roku 1989, možno povedať, že vznik všetkých nových politických subjektov, ako predstaviteľov ideologických orientácií na Slovensku je možné rozčleniť do dvoch základných vývojových etáp:

- etapa pred parlamentnými voľbami,
- etapa po parlamentných voľbách 6. a 7. júna 1990.

Je teda možné povedať, že pokiaľ do parlamentných volieb v roku 1990 vznikajú výlučne originálne, pôvodné politické subjekty, s nadväznosťou na predchádzajúce (svoj počiatok majúce na začiatku 20. storočia) hodnotové systémy, po týchto voľbách vznikajú už aj nové politické subjekty, a to na základe štiepenia, alebo fúzaním pôvodných (široko hodnotovo integrovaných) politických subjektov. Už od týchto prvých momentov otvorenia slobodného priestoru pre uplatnenie princípov demokracie a politického pluralizmu (v rámci vtedajších podmienok), je možné v priestore Slovenska na základe sledovania inklinácie k hodnotám a hodnotovým systémom pozitívne identifikovať spektrum rozloženia slovenského politického priestoru. Hodnotové orientácie; preferovanie jednotlivých politických subjektov na Slovensku sa vyvíjali v troch základných časových etapách, v ktorých boli logicky prioritnými iné prirodzené ciele:

- I.** Prvá etapa je charakteristická bezprostrednou dominanciou preferovania hodnôt spojených so vznikom a upevňovaním politickej slobody a demokratického pluralizmu, ktoré sa javili základnými hodnotami takmer všetkých politických subjektov (rovnako aj vo väčšej časti vtedajšej spoločnosti) v rokoch 1989-1991.
- II.** Druhá etapa kreovania ideologických koncepcií v priestore Slovenska (po relatívnom konsolidovaní základných demokratických pomerov aj v tomto priestore) priamo súvisí predovšetkým s riešením otázok súvisiacich s národno-kultúrnymi záujmami prejavujúcimi sa v rovine štátoprávnej, a to v zmysle základného cieľa predovšetkým najsilnejšieho politického subjektu, a to samostatného štátnoprávneho útvaru, ako základného

reprezentanta slovenskej svojbytnosti a nezávislosti (1992 – 1994) (rovnako práve tu je možné sledovať kontinuálne nadviazanie na historické idey riešené (aj pol. subjektami) v priebehu historického vývoja; predovšetkým však počas konca 19. a na počiatku 20. stor.).

III. Nakoniec tretia rovina vývoja ideologických koncepcií, respektíve využívania a preferovania ich hodnotovej základne je spojená prioritne s oblasťou riešenia politicko - sociálno – ekonomických otázok, ktoré sa javia byť aktuálne dominantnými až do súčasnosti. Dnes však oproti minulosti dominuje nie otázka: k čomu je potrebné smerovať, ale skôr to, ako; akým spôsobom identifikované ciele dosiahnuť? (1998-2006) (rovnako aj v tejto etape vývoja je aktuálna nadväznosť na problémy konca 19. a počiatku 20. storočia kde prirodzene v inom čase a iných podmienkach sú reflektované takmer identické problémy). Cieľom každého politického subjektu je dosiahnutie dobra v zmysle pozitívneho verejného záujmu pre čo najväčší možný počet občanov . Spomenutý problém spočíva v definovaní toho, čo je a naopak, čo nie je vo verejnom záujme. Pre každý politický subjekt je rôzne chápanie toho čo je dobré, teda čo je vo verejnom záujme a rovnako tento verejný záujem deklarujú dosiahnuť iným spôsobom. Práve k týmto svojim víziám dosiahnutia čo najväčších pozitív pre spoločnosť využívajú aj slovenské politické subjekty programy založené na inklinácii k rozličným sústavám hodnôt. Všetko podstatné v otázke cieľov ale aj prostriedkov ich dosiahnutia je možné pomenovať jedným pojmom – reformy (kde je dôležitý predovšetkým spôsob ich realizácie). Táto nami identifikovaná III. etapa vývoja politického života Slovenska je priamo spojená s integráciou Slovenska do EÚ a NATO.

Rovnako zostáva faktom, že aj napriek dominancii moderných a postmoderných ideologických koncepcií v súčasnosti, na Slovensku (rovnako ako aj v ostatných stredoeurópskych štátoch) stále dokázateľne pretrváva vysoký vplyv náboženských ideológií. Predstaviteľmi náboženských hodnotových orientácií sú predovšetkým cirkvi a z toho dôvodu zameriame svoju pozornosť na stav vývoja dominantných náboženských konceptov a ich reprezentantov v priestore Slovenska v rozmedzí rokov 1990 – 2006 (okrem cirkvi náboženské ideológie a doktríny na Slovensku prezentujú ako už tradičnú súčasť svojich politických programov aj viaceré, predovšetkým konzervatívne a stredopravé politické subjekty ako napríklad KDĽ, SMK, SDKÚ, ĽS-HZDS, SNS, ktorým sa venujeme v úvodnej časti príspevku).

Pri analýze špecifickosti religiozity na Slovensku vychádzame zo spojenia religiozity s morálnym a hodnotovým systémom spoločnosti, ktoré predstrel okrem iného aj výskum Európskeho systému hodnôt (EVS) v rokoch 1991 a 1999. Jedná sa o predpoklad, že pri skúmaní zmien v morálno-hodnotovom systéme spoločnosti je nutné sústrediť pozornosť na religiozitu. Ďalší významný výskum religiozity sa uskutočnil v roku 1998 v rámci projektu International Social Survey Program (ISSP). Keďže išlo o medzinárodné porovnávacie výskumy, je nám umožnené rozoberať špecifickosť slovenskej religiozity aj z hľadiska európskeho rámca. Skúmanie problematiky religiozity narážalo po spoločenskej zmene v roku 1989 na stereotypné vnímanie Slovenska ako silne kresťanskej spoločnosti. Jednoduché štatistické počty toto tvrdenie upevňujú, na druhej strane však sociologické interpretácie do tejto oblasti prinášajú hlbšiu reflexiu. Vladimír Krivý upozorňuje na príširoké hranice spomenutej problematiky.

V súčasnosti (2006) je na Slovensku registrovaných 15 cirkví a náboženských spoločností⁴. Podľa sčítania ľudu, domov a bytov k 3.3.1991 je 72,8 % obyvateľstva Slovenska veriacich, a tento počet stúpa ako je zrejmé z prieskumu SAV a agentúry MVK s názvom Náboženstvo 1998 (celkom veriacich v roku 1998 - 83%), a tiež podľa výskumu ŠÚ SR to bolo v roku 2001 už 84,0% z celkového podielu populácie Slovenska. O najpočetnejších náboženských koncepciách a počte ich stúpencov detailne pojednáva nasledujúca tabuľka:

Tab. č. Náboženské vyznanie obyvateľstva SR

cirkev	2001 počet veriacich	2001 populácia v %	1991 počet veriacich	1991 populácia v %
rímskokatolícka	3 708 120	68,9	3 187 383	60,4
Evanjelická a.v.	372 858	6,9	326 397	6,2
gréckokatolícka	219 831	4,1	178 733	3,4
reformovaná	109 735	2,0	82 545	1,6
pravoslávna	50 363	0,9	34 376	0,7
Spolu s vyznaním	4 521 549	84,0	3 840 949	72,8
Bez vyznania	697 308	13,0	515 551	9,7
SR celkom	5 379 455	100	5 274 335	100

Zdroj: Štatistický úrad SR, 1991, 2001; vlastné spracovanie

Vyššie naznačené údaje o vierovyznaní na Slovensku do značnej miery rozbíjajú mýtus o Slovensku ako o bezvýhradne katolíckej krajine, ktorý nikdy nezodpovedal realite – na začiatku habsburskej protireformácie bola viac ako jedna tretina obyvateľov Slovenska členmi protestantských cirkví. Faktom však zostáva, že rímsko – katolícka viera na

⁴ Základné otázky pôsobenia cirkví a náboženských spoločností v SR a ich vzťah k štátu sú upravené zákonom č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností.

Slovensku vždy dominovala. Od tejto domnancie sa prirodzene odvíja aj viacero historických ale aj súčasných problémov, ktoré priamo či nepriamo súvisia s praktizovaním viery na Slovensku.

Veriaci na Slovensku dokázateľne na základe výskumov nie sú homogénnou skupinou. Na vyjadrenie spôsobu prežívania náboženskej viery a miery integrácie jednotlivých ľudí so svojou cirkvou je možné použiť nábožensko-sociologickú typológiu prezentovanú výskumom Bunčáka v roku 2001, ktorá pojednáva o piatich základných typoch veriacich, ktorí sa na Slovensku vyznačujú nasledujúcimi znakmi:

1. *cirkevne založený typ* – ktorý predstavujú predovšetkým tí veriaci a tiež v cirkvi integrovaní ľudia, ktorí svoju vieru prežívajú v zhode s učením cirkvi, ktorej sú členmi. Na Slovensku takíto ľudia (19,2%) veria a vždy verili v Boha bez pochybností, navštevujú bohoslužby každý deň a častejšie, aspoň niekoľkokrát do roka sa zúčastňujú aj na iných cirkevných podujatiach a *Bibliu považujú za božie slovo*.
2. *tradične náboženský typ* – predstavujú ho menej nábožensky veriaci ľudia, ktorí sú v cirkvi integrovaní prostredníctvom tradičných motívov. Na Slovensku patrí do tejto skupiny (29.2%). Veria a vždy verili v Boha bez pochybností, bohoslužby navštevujú aspoň každý týždeň, *Bibliu považujú za slovo inšpirované Bohom*.
3. *Liberálne náboženský typ* – predstavujú ľudia málo nábožensky založení, ktorí sú často „otvorení“ iným svetonázorovým orientáciám a viacerým cirkevným spoločenstvám. Na Slovensku patrí do tejto skupiny (16,4%). Títo ľudia si myslia, že na každom náboženstve je niečo pravdy. V Boha veria, ale v minulosti často nevarili. Ich viera nie je hlboká. *Bibliu považujú za starodávnu knihu príbehov a legend, ktoré zaznamenal človek (Bunčák, 2001)*.

Na Slovensku je ešte možné vymedziť skupinu nábožensky ľahostajných ľudí (19,3%) a tzv. nenáboženský typ (16,0%).

Zakladajúc si na výsledkoch spomenutých troch výskumov V. Krivý uvádza, že „nie každý, kto sa hlási k viere v Boha, hlási sa aj k niektorej cirkvi a nie každý, kto sa hlási k niektorej cirkvi, považuje sa za veriaceho, resp. nábožensky založeného“. Napríklad podľa výskumných dát ISSP sa za veriacich považuje len 65% spomedzi tých, ktorí sa hlásia k niektorej cirkvi. Ostatní sa za nábožensky založených nepovažujú, alebo nie sú rozhodnutí. Neprehliadnuteľným však ostáva fakt, že v rokoch 1991-1999 vzrastal počet ľudí hlásajúcich sa k náboženstvu, ako aj ľudí, ktorí sa považujú za veriacich, keď sa znížil najmä podiel nerozhodnutých, v otázke viery ľahostajných ľudí a keď sa podiel neveriacich a

presvedčených ateistov spolu zachoval. Na tomto mieste sa odhaľuje problém deklaratívnej príslušnosti k cirkvi, keď deklarovať ešte neznamená konať, čím prechádzame k vnútornej dimenzii religiozity, tzn. k emočnej stránke prežívania viery. Za jej relevantné subdimenzie možno z výsledkov EVS podľa Jána Bunčáka považovať subjektívny pocit dôležitosti Boha v osobnom živote, predstavu o Bohu ako osobe, schopnosť získavať z náboženskej viery pohodu a silu, existenciu chvíľ pre modlitby, meditovanie či rozjímanie, ako aj považovanie sa za veriaceho bez ohľadu na to, či človek chodí do kostola. Údaje, ktoré poskytol EVS v rokoch 1991, 1999 a ktoré je možné nájsť v článku J. Bunčáka (Bunčák, 2001; s. 57, 58), hovoria v prospech zvyšovania vnútornej religiozity na Slovensku (v roku 1999 sa napr. v porovnaní s rokom 1991 výrazne vzrástla účasť na bohoslužbách), i keď v medzi katolíkmí, protestantmi a osobami bez vierovyznania je relatívne stabilná. Podľa V. Krivého vzrástlo aj „jadro veriacich“, ktoré indikuje sedem výskumných znakov (Krivý, 2001; s. 14). Prírastok však neprebehol v každom sociálnom prostredí.

Slovensko je príkladom na zvýraznenie rozdielu medzi religiozitou a „cirkevnosťou“ obyvateľstva. Obsah religiozity je širší ako obsah cirkevnosti. Slovenskú spoločnosť v súlade s týmto tvrdením možno rozdeliť na dve základné a približne rovnako početné časti. V jednej časti sú cirkevne a tradične náboženský ľudia, a v druhej časti liberálne náboženský, nábožensky ľahostajní a nenáboženský ľudia.

Vývoj v 90. rokoch ukazuje, že sa zvyšoval najmä podiel nábožensky ľahostajných a liberálne náboženských ľudí. Možno vysloviť hypotézu, že rast deklarovanej náboženskej príslušnosti je najmä výsledkom pôsobenia sociálnej konformity. Náboženská viera sa v niektorých aspektoch posilnila, návštevnosť kostolov i všeobecná dôvera v cirkev tiež, posilnili sa materialistické orientácie obyvateľstva a v oblasti morálnych noriem sa zvýšila permissivita. Moderné Slovensko je tak menej pevné vo svojom hodnotení morálneho a nemorálneho, ale zároveň pre Slovensko zostáva charakteristický náboženský tradicionalizmus. Do budúcnosti vzniká konflikt medzi tradičnou religiozitou a sociálnou modernizáciou, ktorá je ešte prehĺbená procesom európskej integrácie. V kontexte stredoeurópskych transformujúcich sa krajín tvorí Slovensko spoločne s Chorvátskom, Poľskom a Rumunskom skupinu krajín, ktoré si udržali vysokú úroveň a dlhodobú kontinuitu celkového pozitívneho vzťahu k náboženskej viere. Slovensko, na rozdiel od Chorvátska, Litvy a Poľska nie je v pozícii krajiny, v ktorej by náboženstvo plnilo významnú rolu pri formovaní a udržiavaní národnej identity, hoci táto dimenzia je do istej miery prítomná aj na Slovensku.

Vývoj, ktorý možno v súčasnosti vzhľadom na vzťah štátu a cirkví anticipovať a vyhlásiť ho za najpravdepodobnejší, môže byť zároveň vývojom prekvapivým. Predovšetkým menšie cirkvi nie sú spokojné so spôsobom financovania cirkví a stavajú sa proti konkordátu, zároveň sa však vytvoril konsenzus o tom, že situáciu nie je možné meniť v dohľadnom čase. Najpravdepodobnejší vývoj je preto pretrvávanie status quo, ktoré teoreticky nebude zmenené ani zmenou spôsobu financovania cirkví.

Čo sa týka vzťahu k štátu, všeobecne u cirkví v postkomunistických krajinách spozorovať tri zvláštne postoje. Prvý postoj sa zakladá na obhajobe partnerských vzťahov medzi cirkvou a štátom, keď sa cirkev ako arbiter zapája do spoločenského a politického života. M. Horský upozorňuje, že pri takomto postavení cirkvi je nevyhnutná vysoká miera integrity a spoločenskej prestíže. Druhý postoj môžeme zaznamenať, keď cirkev, a hlavne ich vysokí predstavitelia si v pluralitnej spoločnosti nárokuje na demokratické práva tak ako predstavitelia iných spoločenských skupín, pri čom dávajú verejne najavo sympatie tej ktorej politickej strane. Tento postoj mal svoje zlaté obdobie medzi dvomi svetovými vojnami (napr. HSLS a SNS). Napokon je tu situácia, keď sa cirkev „nevyjadruje v prospech jedného alebo druhého inštitucionálneho alebo ústavného riešenia, dbá však na dôstojnosť človeka, právny štát a `pravdy kresťanskej viery`“ . K tomuto postoju majú blízko cirkvi na Slovensku v súčasnosti. Polemika okolo postavenia rímskokatolíckej a evanjelickej cirkvi a. v. v spoločnosti ako v minulosti tak i v prítomnosti nie je v našich končinách neobvyklá, keďže obe cirkvi boli významnými nositeľkami myšlienky konštituovania národnej identity. Zdôraznenie inštrumentálnej funkcie kresťanstva tu môže znamenať podcenenie jeho univerzalistickej stránky, ale vzhľadom na zámer tejto časti práce odhaliť špecifickosť vplyvu religiozity na slovenskú spoločnosť je úvaha o vzájomnom vzťahu rímskokatolíckej a evanjelickej cirkvi a. v. na mieste. Konfesionálne delenie slovenského kultúrneho života je „historicky prvým významným štiepením slovenskej spoločnosti“, ktoré „dnes zďaleka nehrá takú významnú úlohu ako v minulosti, predsa v latentnej podobe stále aktuálne pretrváva a ovplyvňuje politické správanie príslušníkov evanjelického vierovyznania“. Často citovaným zdrojom, ktorý mapuje a vysvetľuje konfesionálne členenie na Slovensku, je staršia práca Antona Augustína Baníka, ktorý v úvahe o „Dialektickej podstate slovenského konfesionizmu“ vytyčuje niekoľko odlišností oboch konfesií. Jeho štúdiá má spolu s úvodom päť častí. Prvá je filozofujúca sonda do funkcií náboženstva, kultúry a civilizácie aj pri zohľadnení „bied života Slovákov“. Pre náš predmet analýzy stojí za zmienku skôr nadväzujúca druhá časť, v ktorej sa A. A. Baník o. i. podrobne venuje základným zložkám

slovenského konfesionalizmu, tzn. cirkevnej, nacionálnej a sociálnej zložke. Cirkevná forma slovenského konfesionalizmu znamená „teologické uprednostňovanie cirkevného života jednej cirkvi na úkor druhej“ a jej obdobie sa viaže hlavne k prvej polovici 16. storočia a pretrváva po celé 16. a 17. storočie až do času v 18. storočí, keď sa zmenila sociálna štruktúra slovenskej spoločnosti. Nacionálna forma konfesionalizmu na Slovensku spočíva „na tom historizujúcom zámere, podľa ktorého príslušníci jednej či druhej konfesie ... usilujú sa dokazovať, o koľko viac ako protivná konfesia sa zaslúžila v minulosti ich konfesia o historický rozvoj slovenského národného života“. Posledná sociálna forma slovenského konfesionalizmu „čerpá hybnú silu z materiálno-sociálnych záujmov a zakladá sa na tých praktických snahách, podľa ktorých prináležanie k jednej či k druhej cirkvi býva existenčne, spoločensky alebo politicky ... zneužívané“. Ako vidíme z A. A. Baníkových definícií v jednotlivých zložkách konfesionalizmu presakuje na povrch normatívnosť, vychádzajúca z pozadia „biedneho údela“ Slovákov založeného na konfesionalizme, čechoslovakizme a politicizme (tieto z jeho zorného uhla patologické sociálne javy v slovenskej spoločnosti rozoberá v úvode a v prvej kapitole svojej práce). Nakoniec v tretej kapitole a v závere sa autor snaží presvedčivo vysvetliť funkčnú odlišnosť spomenutých konfesíí v slovenskom konfesionalizme, dúfajúc, že tak prispeje k zmieru oboch cirkví. Konfesiónálna dialektika sa podľa neho funkčne neobmedzuje len na oblasť náboženskej teórie či praxe, ale možno v nej chápať aj „usmerňovateľa slovenského národného života vo všetkých jej zvratoch jeho života“. Dialektika konfesiónálnej funkcie spôsobila, že v slovenských dejinách dochádzalo k „vlnivému pulzovaniu dvoch základných duchovných síl“, ktoré viedlo k tomu, že snahy konfesíí sa stretli pri „výstavbe svojho spoločného národného života“, a to aj napriek tomu že „katolícky a evanjelický svetonázor má rozličné“. Kým v katolíckom svetonázore vidí A. A. Baník predovšetkým „nadracionalistické, objektivistické a kolektivistické ponímanie sveta“, evanjelici majú „naproti tomu výrazný sklon k racionalizmu, subjektivismu a individualizmu“. To sa v slovenských dejinách najmä 16. storočia prejavilo tým, že „u slovenských katolíkov akoby prevládal záujem o spoločný, kolektívny rozvoj, vzrast a dobrobyt Slovákov, kým na druhej strane slovenskí evanjelici akoby dávali prednosť osobnému, individuálnemu rozvoju, vzrastu a dobrobytu Slovákov“. V neskoršom období utvárania národnej svojbytnosti však podľa neho treba klásť dôraz na komplementárnu funkčnosť impulzov prichádzajúcich z oboch táborov, keď sa „katolícko-nacionálny, kolektivistický ideový impulz“ jednorázovo a opakovane dopĺňa s „evanjelicko-nacionálnym, individualistickým, kultúrnym elánom“. V Prvým stereotypom, ktorý J. Buzalka rieši, je vnímanie prvej ČSR katolíckmi ako „luteránskej“ republiky. Skutočnosťou je, že na

Československo bola evanjelická elita pripravená väčšmi ako katolíci, ktorí sa pri konštituovaní spoločného štátu diskvalifikovali náklonnosťou k Uhorsku. Postupne sa však „demokratizáciou spoločenského a politického života, ako aj rastom vzdelanosti sa však začala v slovenskej časti ČSR prejavovať kvantitatívna prevaha katolíckeho elementu. Druhý stereotyp hovorí o tom, že Slovenský štát bol kresťansky orientovaný, a preto bol otvorený aj evanjelikom. Podľa autora je však pravdou, že autokratický režim skôr zvýhodňoval verejnoprávne postavenie rímskokatolíckej cirkvi. Ďalšou kapitolou je SNP, ktoré je aj dnes vnímané ako „luteránsko-komunistický“ produkt. Nemožno však opomenúť, že pozitívny vzťah evanjelikov k protifašistickému odboju možno vidieť o.i. aj v kladnom vzťahu k štátu Slovákov a Čechov. Na druhej strane tu existuje katolícka rozpoltenosť, keď sa uznáva oprávnenosť boja proti totalitnému štátu, zároveň však SNP vyznieva ako boj proti vlastnej štátnosti. Zvláštnym stereotypom, s ktorým sa snaží evanjelická cirkev vyrovnáť dodnes, je „kolaborácia“ evanjelikov so socialistickým štátnym zriadením, dôvodená proporcionálne nadštandardným zastúpením evanjelikov v elitných štruktúrach a zmierením sa s novým sociálnym usporiadaním. J. Buzalka našiel štyri závažné príčiny tohto stavu, ktoré stavajú postavenie evanjelikov v socialistickej republike do jasnejšieho svetla. Prvou je skutočnosť, že po roku 1948 došlo k razantnému obsadeniu úradov nekatolíckmi, druhou je tradičná úcta protestantizmu k zákonu a štátnemu zriadeniu, treťou je pozitívnejší postoj evanjelikov k spolupráci s Čechmi v jednom štáte a napokon štvrtou je tradičná otvorenosť evanjelikov k pokrokovým myšlienkam, ku ktorým vtedy komunizmus patril. Súčasnú situáciu vzťahov medzi evanjelikmi a rímskokatolíckmi a vnútri týchto skupín dokumentuje V. Krivý. Sociológ V. Krivý potvrdzuje a opätovne interpretuje predpoklad, že medzi evanjelikmi a rímskokatolíckmi existujú významné odlišnosti v niektorých kultúrnych a náboženských prejavoch. Tak napríklad medzi rímskokatolíckmi je výraznejší podiel intenzívne veriacich ako medzi evanjelikmi a. v. Tieto dve skupiny veriacich sa líšia aj pri ideových preferenciách. Príslušníci oboch cirkví síce deklarujú rovnaké ideové typy, tzn., že sú buď národnári, liberáli alebo socialisti, pri bližšom skúmaní sa však značne odlišujú, keď evanjelici sú viac socialistami, liberálmi a komunistami a rímskokatolíci skôr národnári a konzervatívci.

V oblasti religiozity je napravedpodobnejší vývoj vedúci k stabilizácii počtu deklaratívne veriacich. Presuny budú v horizonte do roku 2020 prebiehať predovšetkým medzi kategóriami liberálne a tradične veriacich s tendenciou posilnenia liberálnej časti veriacich. Je otázne, nakoľko sa bude rozširovať kategória nábožensky ľahostajných a to najmä vzhľadom na konformitu obyvateľstva. I v tomto prípade za skôr pravdepodobné možno označiť rast liberálnej časti veriacich. Za pomerne pravdepodobné je možné označiť zmeny v prístupe

k viacerým tabu témam a to predovšetkým u katolíckej cirkvi. Tieto zmeny možno očakávať vzhľadom na intenzívnu diskusiu vo vnútri katolíckej cirkvi a tlak veriacich z krajín, v ktorých je rozšírený étos liberálno-demokratického režimu, ako aj vzhľadom na nevyhnutnú redefiníciu pozície cirkví pri procese modernizácie. Predovšetkým u katolíckej cirkvi je v horizonte do roku 2020 nepravdepodobný variant skĺzavania do klerikálneho modelu vnímania vzťahu národ – cirkev. Katolícka cirkev sa formálne vyrovnala s bremenom klérofašistického slovenského štátu, v neinštitucionalizovanej rovine tento proces nie je úplne zavŕšený, no ostáva skôr problémom generačným, než problémom štrukturálnym. Presadzovanie sa siekt a hraničných denominácií na tej úrovni, aby ohrozili krehký zmier medzi cirkvami na Slovensku nehrozí (Bunčák, 2002).

V každom štáte, nezávisle na jeho forme vlády, Slovenskú republiku nevynímajúc, ľudia presadzovali a presadzujú svoje partikulárne a skupinové záujmy, ktoré sú prezentované rozličnými ideológiami. Možno predpokladať, že táto tendencia bude sprevádzať vývin ľudskej spoločnosti aj v nasledujúcom období, lebo ani jednotlivé ideológie ani samotné dejiny zatiaľ neskončili. Aj napriek „bezproblémovému“ víťazstvu demokracie⁵ (toho čím ju chápeme) a neoliberalizmu v strednej a východnej Európe, by bolo chybou domnievať sa, že ideologický zápas je prekonanou históriou, a že aj v tomto priestore absolútne prevládne moderná verzia politickej demokracie ústiaca do koncepcie prirodzeného práva, t. j. ľudských práv a slobôd (Gbúrová, 1999, s. 101). Ani v geopolitickom priestore súčasnej strednej a východnej Európy nie je možné vylúčiť recidívy rôznych invariantov ideologickej doktríny etnického nacionalizmu. Skúsenosti zo svetovej politiky konca 20. storočia svedčia o tom, že politické ideológie sú bez konca. Aj na Slovensku dnes ide predovšetkým o to, aby jeden z konkrétnych súborov politických ideí a hodnotových koncepcií sa nestal dominujúcim a nediskreditoval ostatné, ale aby medzi nimi došlo k širokému univerzálnemu konsenzu (Gbúrová, 1999, s. 101).

⁵ Vhodný termín na poznanie reality prostredníctvom empiricky preveriteľnej koncepcie je označenie Roberta Dahla polyarchia, ktorý je v tomto prípade podľa nášho názoru užitočný aj napriek tomu, že je naozaj len veľmi ťažko mysliteľné aby bol v súčasnosti nahradený tak často používaný pojem demokracia.

Literatúra:

BANÍK, A.(2000): O dialektickej podstate slovesného konfesionalizmu. Matica Slovenská. Martin.

BERGER, P.(1997): Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti. Barrister & Principal. Brno.

BUZALKA, J.(2000): Konfesionalizmus a politický vývoj Slovenska. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, č.1, s.22 – 26.

GBÚROVÁ, M. (1999): Základné politické ideológie na prahu zblížovania? In: Ludské práva a právny status na prelome tisícročí. Bratislava.

HORSKÝ, M.(1999): Podmienky obnovy morálky nemožno premieňať na politický kapitál. In: OS – fórum občianskej spoločnosti, č.2, s. 42 –45.

KRIVÝ, V.(2001): Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch. In: Sociológia 33, 2001, č. 1, s. 7 – 45.

TÍŽIK, M.(2000): Renesancia pospolitosti v pluralizovanej spoločnosti. Príklad – nová religiozita. In: SOPÓCI, Ján: Sociológia a spoločenská zmena. Bratislava, STIMUL –Centrum informatiky a vzdelávania FiF UK.